

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПСИХОЛОГІЯ

SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT

PSYCHOLOGY

Випуск 4 (60), 2023

Видавничий дім
“Гельветика”
2023

Редакційна колегія

Раєвська Я. М., доктор психологічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту психології і соціальних наук, Міжрегіональна Академія управління персоналом (головний редактор)

Грись А. М., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Карпенко З. С., доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогічної та вікової психології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Крупельницька Л. Ф., доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психодіагностики та клінічної психології факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Павлюк М. М., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Попович І. С., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Херсонський державний університет

Хміляр О. Ф., доктор психологічних наук, професор, начальник кафедри суспільних наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Dr hab Mirucka Beata, Professor, Faculty of Education, University of Białystok (Białystok, Poland)

“Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія” включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”) на підставі Наказу МОН України від 27 вересня 2021 року № 1017 (додаток 3). Спеціальність: 053 – Психологія.

Затверджено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 10 від 29.11.2023)

Свідectvo про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 24778-14718P, видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

DOI: 10.32689/maup.psych

Наукові праці МАУП. Психологія. 2023. Вип. 4 (60). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 44 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку психології. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток психологічної науки в Україні.

ЗМІСТ

Анастасія БІЛЕЦЬКА, Марія ПАЛЄЄВА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ОФІСНИХ ПРАЦІВНИКІВ	5
Дмитро ГУРКОВСЬКИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ КЕРІВНИКА.....	10
Галина КОВАЛЬЧУК, Юрій БАНІТ ВІД ВЛАСНОЇ СПРАВИ ДО СПІЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ЛОКАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	16
Ірина ЛАРЧЕНКО ОЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ В ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ ВИПУСКНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ СТРЕСОГЕННОСТІ	23
Яна РАЄВСЬКА, Андрій ГЕРАСИМЧУК АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ З МАРКЕТИНГУ	31
Людмила ФЕДОСОВА, Анастасія СОБОЛЄВА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МОЛОДІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	37

УДК 159.923.2:005.336.5:339.138-057.212]001.891

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.4.5>**Яна РАЄВСЬКА**

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, директор
Навчально-наукового інституту психології та соціальних наук, ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0003-3802-2304

Андрій ГЕРАСИМЧУК

аспірант кафедри психології, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія
управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0009-0004-4976-8528

Yana RAYEVSKA

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Psychology, Director of the
Educational and Scientific Institute of Psychology and Social Sciences, Interregional Academy of Personnel
Management, 2, Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0003-3802-2304

Andriy HERASYMCHUK

Postgraduate Student of the Department of Psychology, Interregional Academy of Personnel Management,
2, Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0009-0004-4976-8528

**АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО
СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ З МАРКЕТИНГУ****THE ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS
IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT
OF FUTURE MARKETING MANAGERS**

У статті розглядаються результати емпіричного дослідження психологічних особливостей професійного становлення майбутніх менеджерів з маркетингу. В процесі дослідження було застосовано різні методики, за допомогою яких вивчалися: рівень мотивації студентів на досягнення успіху та уникнення невдач, ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самих себе, основу світогляду й ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя». Вивчалися ієрархічні структури термінальних та інструментальних цінностей майбутніх менеджерів з маркетингу з метою дослідити спрямованість особистості і визначити її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, сприйняття світу, ключові мотиви вчинків, основу «філософії життя». Було досліджено такі кар'єрні орієнтації як: професійна компетентність, менеджмент, автономія (незалежність), стабільність роботи, стабільність місця проживання, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво. Також було досліджено такі професійно важливі якості менеджера з маркетингу як комунікативні та організаторські схильності, властивості емоційно-вольової сфери. Цікавим і важливим моментом досліджень була діагностика рівня емпатії майбутніх менеджерів з маркетингу і формування шкали реактивної і особистісної тривожності. Завершенням досліджень була діагностика «емоційного інтелекту» майбутніх менеджерів з маркетингу для розуміння рівня сформованості емоційної обізнаності, рівня управління своїми емоціями, рівня самомотивації, рівня емпатії, рівня розпізнавання емоцій інших людей, рівня емоційного інтелекту.

Відповіді респондентів в рамках опитування дали можливість змалювати загальну картину про найбільш значущі чинники, які на думку опитаних забезпечують сприятливий соціально-психологічний клімат колективу, а також основні умови, що впливають на професійне становлення майбутнього менеджера з маркетингу та особистісні характеристики, що обумовлюють ефективне просування по ієрархічній висхідній. Також з'ясувались труднощі на етапі входження в професію менеджер з маркетингу, відстежувалась значущість тих чи інших знань у процесі становлення, потреба в консультаціях психолога та плани на перспективу щодо подальшого професійного розвитку.

Ключові слова: психологічні особливості, професійна компетентність, маркетингова діяльність, менеджер з маркетингу, психологічні особливості професійного становлення, професійний розвиток.

The article discusses the results of an empirical study on the psychological characteristics of the professional development of future marketing managers. The research process involved the use of various methodologies to study the following aspects: the level of student motivation for achievement and the avoidance of failure, attitudes toward the surrounding world, other people, themselves, the basis of their worldview, the core of motivation for life activities, the basis of their life concept, and their "philosophy of life." Hierarchical structures of terminal and instrumental values of future marketing managers were studied with the aim of investigating the orientation of personality and determining their attitudes toward the surrounding world,

other people, themselves, perception of the world, key motives for actions, and the basis of their "philosophy of life." Career orientations such as professional competence, management, autonomy, job stability, residential stability, service, challenge, lifestyle integration, and entrepreneurship were investigated. The study also examined important professional qualities of marketing managers, such as communicative and organizational skills, as well as attributes of the emotional and volitional sphere. An interesting and crucial aspect of the research was diagnosing the level of empathy in future marketing managers and the development of scales for reactive and personal anxiety. The culmination of the research was the diagnosis of the "emotional intelligence" of future marketing managers to understand the level of emotional awareness, self-regulation, self-motivation, empathy, recognition of others' emotions, and overall emotional intelligence development. Respondents' answers within the survey provided insights into the most significant factors, according to them, that contribute to a favorable socio-psychological climate within the team, as well as the primary conditions influencing the professional development of future marketing managers and the personal characteristics that determine effective advancement in the hierarchical structure.

Key words: psychological features, professional competence, marketing activity, marketing manager, psychological features of professional formation, professional development.

Теоретичний аналіз наукової літератури щодо психологічних особливостей професійного становлення майбутніх менеджерів з маркетингу і виокремлення на цій підставі моментів, які ще потребують дослідження та наукового обґрунтування, спонукав до вивчення даного питання в реальній практиці. Для дослідження були використані наступні методики:

1. Методика Т. Елерса для дослідження мотивації студентів на досягнення успіху.

2. Методика Т. Елерса для дослідження мотивації студентів на уникнення невдач.

3. Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації».

4. Методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі «Якір кар'єри».

5. Адаптована методика «Професійна діяльність менеджерів з маркетингу в умовах професійного становлення» за Я.М. Раєвською № 1 та № 2.

6. Методика «КОС – 2».

7. Методика І.М. Юсупова «Діагностика рівня емпатії».

8. Тест Спілберга – Ханіна «Шкала реактивної і особистісної тривожності».

9. Методика Н. Холла – діагностика «емоційного інтелекту».

За допомогою даних методик вивчалися думка майбутніх менеджерів з маркетингу щодо основних умов, чинників, психологічних особливостей, які впливають на професійний розвиток. Дані методики дають можливість дослідити велике коло питань, які включають в себе вивчення особистісних і професійних якостей; зрозуміти погляди на життя та почути плани на майбутнє як особисті так і професійні; виявити мотиви професійної діяльності та комунікативні особливості; зрозуміти з якими труднощами зустрілися майбутні менеджери з маркетингу в процесі навчання і яких труднощів очікують в майбутньому.

Систематизуючи найбільш значущі чинники професійного становлення майбутніх менеджерів з маркетингу, які виокремили студенти, даючи відповіді на запитання в опитувальниках, можна їх скомпонувати у дві групи:

1. Суб'єктивні, тобто ті чинники, які повністю, чи в значній мірі залежать від самого індивіда і в тій чи іншій мірі піддаються корекції. Сюди можна віднести: рівень готовності до професійної діяльності; морально-психологічна стійкість; схильність до саморозвитку, самоосвіти; високий рівень соціально-психологічної культури; критичне ставлення до своїх дій та вчинків; задоволеність власною діяльністю; високий рівень вмотивованості на досягнення успіху.

2. Об'єктивні чинники, які мають також значний вплив на процес розвитку особистості менеджера, але не залежать від його волі. До цієї групи належать: наявність дієвих систем підготовки, навчання, та консультування менеджера з маркетингу; наявність на підприємстві чіткої системи кар'єрного просування по роботі; забезпечення сприятливих умов для саморозвитку і вдосконалення.

Емпіричне вивчення психологічних особливостей професійного становлення майбутніх менеджерів з маркетингу дало змогу сформулювати такі положення.

За результатами дослідження мотивації студентів на досягнення успіху за методикою Т. Елерса з'ясовано, що більшість студентів, майже 80 %, мають середній рівень мотивації на досягнення успіху. За результатами дослідження мотивації студентів на уникнення невдач за методикою Т. Елерса з'ясовано, що 50 % майбутніх менеджерів з маркетингу мають високий рівень мотивації на уникнення невдач, а низький, середній, та занадто високий рівні знаходяться приблизно в одному відсотковому співвідношенні.

Дослідження рівнів мотивацій показали що більшість майбутніх менеджери з маркетингу мають середній рівень мотивації на досягнення успіху і високий рівень мотивації на уникнення невдач. Дані результати не слід оцінювати критично, тому що високий рівень мотивації на досягнення успіху не завжди добре, а високий рівень мотивації на уникнення невдач не завжди погано. Мотивація на досягнення успіху – це сміливість, рішучість, наполегливість, ініціативність, а мотивація на уникнення невдач – це обережність, розсудли-

вість, виваженість. Майбутньому менеджеру з маркетингу потрібно сформувати власну ефективну мотиваційну модель прийняття рішень, яка буде націлена на досягнення результату. Формування даної мотиваційної моделі можливо за результатами практичного досвіду, коли позитивний результат був досягнутий за допомогою мотивації досягнення успіху, або мотивації уникнення невдач. Безумовно одне – ні одна з мотивацій не повинна домінувати в процесі прийняття рішень, але розумне пропорційне співвідношення мотивацій майбутній менеджер з маркетингу формує самостійно.

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості та складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, основу світогляду й ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя». Найбільш розповсюдженою в наш час є методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича, заснована на прямому ранжируванні списку цінностей. М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

Термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

Інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дії або властивість особистості є переважаючим у будь-якій ситуації.

За результатами дослідження за методикою М. Рокича «Ціннісні орієнтації» проведено аналіз інструментальних цінностей, який показує, що пріоритетними, в даній категорії, можна назвати такі цінності як «чесність», «чуйність», «вихованість», «незалежність», «освіченість», «відповідальність», «сміливість», «життєрадісність», «акуратність». Але дана пріоритетність не носить домінуючого характеру, а рівномірно розташована по списку протягом всього терміну навчання. Це говорить про те, що на рівні зі змінами в термінальних цінностях, відбуваються позитивні зміни і в інструментальних цінностях, коли «раціоналізм» трансформується в «відповідальність», «ефективність у справах» переходить у «сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів» та «терпимість». Якщо проаналізувати першу п'ятірку термінальних та інструментальних цінностей «здоров'я» – «чесність», «щасливе сімейне життя» – «чуйність», «любов» – «незалежність», «наявність гарних і вірних друзів» – «сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів», «пізнання» – «життєрадісність», «свобода» – «відповідальність», «матеріально забезпечене життя» – «акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах», то можна сказати, що

інструментальні цінності доповнюють термінальні.

«Якір кар'єри» – це ціннісні орієнтації, соціальні установки, інтереси і т. п. соціально обумовлені спонукання до діяльності, характерні для певної людини. Кар'єрні орієнтації виникають в початкові роки розвитку кар'єри, вони стійкі і можуть залишатися стабільними тривалий час. При цьому дуже часто людина реалізує свої кар'єрні орієнтації неусвідомлено.

В процесі діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі за методикою «Якір кар'єри» дослідження було направлено на виявлення таких кар'єрних орієнтацій як: професійна компетентність, менеджмент, автономія (незалежність), стабільність роботи, стабільність місця проживання, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво. Якщо умовно поділити дані кар'єрні орієнтації на «не важливі» – до 50 %, та «важливі» – більше 50%, то стане зрозуміло, що «професійна компетентність», та «стабільність місця проживання» для майбутніх менеджерів з маркетингу являються не важливими, а «автономія», «стабільність роботи», «інтеграція стилів життя», «підприємництво» являються важливими протягом всього періоду навчання. Це говорить про те, що на сьогоднішній день молодь не прив'язується до місця проживання і до професії, яку вони мають. Молодь готова до переїзду, до отримання нової професії, до інтеграції в інші суспільства і пов'язує себе з підприємницькою діяльністю.

Адаптована методика за Раєвською Я.М. складається з двох опитувальників. Кожен опитувальник складається з двадцяти тверджень, які стосуються професійної діяльності в умовах професійного становлення.

Використавши адаптовану методику «Професійна діяльність менеджерів з маркетингу в умовах професійного становлення» за Я.М. Раєвською № 1 та № 2 отримано результат, який показує, що студенти з маркетингу протягом всього періоду навчання, на рівні 35% – 40%, готові як до взаємодії зі своїми колегами, так і до власної самореалізації в колективі.

Професійно важливими якостями менеджера з маркетингу є комунікативні та організаторські схильності, властивості емоційно-вольової сфери. Результати методики «КОС – 2» показують, що протягом навчання у студентів з маркетингу відбувається трансформація комунікативних схильностей і на четвертому курсі відбувається приблизно рівний перерозподіл між низьким – 36,8% (зменшується), середнім – 26,3% (зростає), та високим – 21,1% (зростає) рівнями комунікативних схильностей.

З організаторськими схильностями у студентів з маркетингу є певні труднощі. Протягом всього періоду навчання з першого по четвертий курс присутній низький рівень та нижче середнього рівень організаторських схильностей від 60% до 100%. Результати дослідження показують, що організаторські схильності у студентів з маркетингу знаходяться на рівні «нижче середнього» та «низькому». Для майбутніх менеджерів з маркетингу це один з важливих вмінь та навичок, які потрібні для успішної реалізації в майбутній професії.

З досліджень за методикою І.М. Юсупова «Діагностика рівня емпатії» сформовано однозначний висновок – усі студенти з маркетингу, з першого по четвертий курс, мають високий і дуже високий рівні емпатії – разом близько 80–90%.

Бланк тесту Спілберга-Ханіна (ШРОТ) включає 40 питань суджень, 20 з яких призначені для оцінки ситуативної тривожності і 20 – для оцінки рівня особистісної тривожності. Результати тесту показують, що рівень ситуативної тривоги стабільно перебуває на рівні «середній» – близько 50% та «високий» – близько 40%, а рівень особистісної тривоги знаходиться

на рівні «середній» – близько 70%.

Методика Н. Холла – діагностика «емоційного інтелекту» призначена для виявлення здібності особистості розуміти відносини, що репрезентуються в емоціях і керувати своєю емоційною сферою на основі прийнятих рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить п'ять шкал: 1 – емоційна обізнаність, 2 – управління своїми емоціями, 3 – самомотивація, 4 – емпатія, 5 – розпізнавання емоцій інших людей. Також за допомогою методики ми визначили інтегративний рівень емоційного інтелекту. Результати методики Н. Холла діагностика «емоційного інтелекту» показують що:

1. Емоційна обізнаність – переважає рівень «середній» більше 50% протягом всього періоду навчання.

2. Управління своїми емоціями – переважає рівень «низький» більше 50% протягом всього періоду навчання.

3. Самомотивація – на першому курсі переважає рівень самомотивації «середній» 45,5% і «низький» 36,4%. На другому і третьому курсах рівень самомотивації падає до рівня «низький» близько 80%. На четвертому курсі знову відбувається перерозподіл між рівнями «низький» 52,6% і «середній» 47,4%. Можна

Таблиця 1

Рівень мотивації на досягнення успіху	Середній	60,0%
Рівень мотивації на уникнення невдач	Високий	48,0%
Термінальна цінність	На першому місці: Здоров'я (фізичне і психічне)	43,0%
	На останньому 18-му місці: Свобода	31,0%
Інструментальна цінність	На 1-му місці: Чесність	30,0%
	На 18-му місці: Непримиренність до недоліків у собі й інших.	51,0%
Якір кар'єри	Надають перевагу: Автономія, Інтеграція стилів життя	85,0%
	Найнижчі показники: Стабільність проживання	37,0%
Професійна діяльність менеджерів з маркетингу в умовах професійного становлення (за Я.М. Раєвською).	Направленість на взаємодію з колегами	38,0%
	Самоідентифікації в робочому колективі	43,0%
КОС – 2	Комунікативні схильності	
	Низький рівень	44,0%
	Організаторські схильності	
	Рівень нижче середнього	48,0%
Рівень емпатії	Високий рівень	51,0%
Ситуативна тривожність	Середня	53,0%
Особистісна тривожність	Середня	70,0%
Рівні парціального емоційного інтелекту		
Емоційна обізнаність	Середній рівень	58,0%
Управління своїми емоціями	Низький рівень	61,0%
Самомотивація	Низький рівень	64,0%
Емпатія	Середній рівень	59,0%
Розпізнавання емоцій інших людей	Середній рівень	59,0%
Рівень емоційного інтелекту	Низький рівень	59,0%

зробити висновок, що рівень самомотивації у студентів з маркетингу низький.

4. Емпатія – з першого по четвертий курс відбувається перерозподіл між рівнями «низький» та «середній». На четвертому курсі бачимо що рівень «низький» має 27%, рівень «середній» має 63%, а рівень «високий» має 10%, тобто присутня динаміка до покращення і підвищення рівня емпатії в процесі навчання.

5. Розпізнавання емоцій інших людей – рівень показників даного параметру можна порівняти з показниками «емпатії». На четвертому курсі рівень «низький» має 27%, рівень «середній» має 63%, а рівень «високий» має 10%. Чим вище рівень емпатії, тим вище рівень розпізнавання емоцій інших людей.

Дослідження інтегративного рівня емоційного інтелекту показує, що рівень емоційного інтелекту стабільно низький протягом всього періоду навчання з першого по четвертий

курси більше 50%, близько біля «низького» знаходиться «середній» близько 40%. На четвертому курсі рівень «низький» має 52,6%, рівень «середній» має 47,4%, рівень «високий» відсутній.

Узагальнені результати досліджень показані у таблиці 1.

Висновки. В процесі досліджень психологічних особливостей професійного становлення майбутніх менеджерів з маркетингу було отримано результати (таблиця 1). Дані показники відображають рівень готовності, на сьогоднішній день, майбутнього менеджера з маркетингу до занурення в професію, його готовність до життєвих і професійних викликів. Результати досліджень дають можливість вдосконалити існуючі методи навчання і розвитку майбутніх менеджерів з маркетингу, а також розробити нові методики для покращення психологічного, емоційного стану.

Література:

1. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2005.
2. Шкільняк М. М., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент : навчальний посібник. Тернопіль : Крок, 2017 р. 252 с.
3. Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. Менеджмент : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2013. 216 с.
4. О. В. Баєва, Л. В. Лазоренко, Н. І. Новальська та ін. ; за ред. О. В. Баєвої, Н. І. Новальської. Менеджмент і адміністрування : в 2 ч. Ч. 1. Історія менеджменту. Теорія організацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 336 с. Бібліогр.: с. 329–335.
5. О. В. Баєва, Н. І. Новальська, Л. О. Згалат-Лозинська за ред. О. В. Баєвої, Н. І. Новальської. Менеджмент і адміністрування : в 2 ч. Ч. II. Менеджмент : навч. посіб. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 326 с. Бібліогр.: с. 311–325.
6. Н. І. Мельник. Феномен «професійної компетентності» в українській та європейській педагогічній теорії: порівняльний аспект. *Збірник наукових праць*. № 28. 2017 р.
7. Примаченко Н. М. Маркетингова культура в підприємстві : навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с. 12.
8. С. Є Адамів. Формування професійної компетентності майбутніх маркетологів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Випуск 29.
9. Зовнішні та внутрішні чинники розвитку особистості [Електронний ресурс]. URL: <http://referat-ok.com.ua/psihologiya/zovnishni-ta-vnutrishni-chinniki-rozvitku-sobistosti>
10. Що таке психологічний супровід [Електронний ресурс]. URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/shho-take-psixologichnij-suprovid/>
11. Комінко С., Курант Л., Самборська О., Федотюк Т., Ніколаєнко С. Психологія в менеджменті : навчальний посібник. Тернопіль, 1999. 40 с.

References:

1. Busel V. (2005). Velikij tлумachnij slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language.] Kyiv : Perun [in Ukrainian].
2. Shkilnyak M. M., Ovsyanyuk-Berdadina O. F., Krysko Zh. L., Demkiv I. O. (2017). Menedzhment: Navchalnij posibnik [Management: A study guide.] Ternopil : Krok [in Ukrainian].
3. L. S. Shevchenko, O. A. Hrytsenko, S. M. Makuha, and others. (2013). Menedzhment: Navchalnij posibnik [Management: education. Guide]. / in general ed. Dr. Econ. Sciences, Prof. L. S. Shevchenko. Kh. : Pravo [in Ukrainian].
4. O. V. Baeva, L. V. Lazorenko, N. I. Novalska and others. under the editorship O. V. Baeva, N. I. Novalska. (2017). Menedzhment i administruvannya: v 2 ch. Ch. 1. Istoriya menedzhmentu. Teoriya organizacij : navch. posib. dlya stud. vish. navch. zakl. [Management and administration: in 2 h. Part I. History of management. Theory of organizations: education. manual for students higher education closing]. K. : SE «Vyd. House «Personal» [in Ukrainian].
5. O. V. Baeva, N. I. Novalska, L. O. ZgalatLozinska, editor. O. V. Baeva, N. I. Novalska. (2017). Menedzhment i administruvannya : v 2 ch. Ch. II. Menedzhment: navch. posib. [Management and administration: in 2 h. Part II. Management: education. Manual] / K.: SE «Vyd. House «Personal» [in Ukrainian].

6. N. I. Melnyk. (2017). *Fenomen «profesijnoyi kompetentnosti» v ukrayinskij ta yevropejskij pedagogichnij teorii: porivnyalnij aspekt* [The phenomenon of «professional competence» in Ukrainian and European pedagogical theory: a comparative aspect]. *Collection scientific works*. No. 28 [in Ukrainian].
7. Primachenko N. M. (2005). *Marketingova kultura v pidpriyemnictvi: navch. posibnik* [Marketing culture in entrepreneurship: teaching. Manual]. K.: Center of Educational Literature [in Ukrainian].
8. S.E. Adamiv. *Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti majbutnih marketologiv* [Formation of professional competence of future marketers.] *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series «Pedagogy, social work»*. Issue 29 [in Ukrainian].
9. Zovnishni ta vnutrishni chinniki rozvitku osobistosti [External and internal factors of personality development]. Retrieved from <http://referat-ok.com.ua/psihologiya/zovnishni-ta-vnutrishni-chinniki-rozvitku-sobistosti> [in Ukrainian].
10. Sho take psihologichnij suprovid. [What is psychological support]. Retrieved from <https://pyrogiv.kiev.ua/shho-take-psixologichnij-suprovid/> [in Ukrainian].
11. Kominko S., Kurant L., Samborska O., Fedotiuk T., Nikolayenko S. (1999). *Psihologiya v menedzhmenti: navchalnij posibnik* [Psychology in management: a study guide.] Ternopil [in Ukrainian].